

SOBRE ALGUNS ORÍGENS DE LA TEORIA SOCIAL

LL. Argemí

És força comú datar el naixement de les de les diferents branques de la ciència social en diferents moments. La ciència política sol arrencar amb Maquiavel; Montesquieu i Rousseau en son passes, importants, però a mig camí. Per l'economia, el nom més comunament emprat és el de Smith, i per a la sociologia potser Compte.

Però totes aquestes afirmacions, que solen tenir un caràcter didàctic indubtable, cometen dos errors:

- a) En primer lloc, obliden un fet, i és que cal veure les diferents ciències socials com un conjunt, quasi bé com un única ciència social, i almenys així ho creien els que es dedicaven a elles en els primers temps. Sols cal recordar que Rousseau escrigué l'article «Economia política» a l'*Enciclopèdia* que Montesquieu també féu portacions a l'estudi de les finances espanyoles, o que Smith fou l'autor d'una obra important en el camp de la sociologia. El fet que, amb posterioritat s'hagin anat diferenciant les diferents «tribus» no és raó per perdre de vista els orígens (i potser el que cal és fomentar el retorn a la visió unitària dels mateixos).
- b) En segon lloc, hi ha un «modernisme» explícit en aquestes afirmacions. La ciència particular en qüestió, sembla que sols valgui la pena des que es feren les passes que porten directament a la situació actual, sense adonar-se que les aportacions anteriors, fetes potser en llenguatge diferent, sí que tenen validesa. Així, en economia, Quesnay i Smith són el paleolític, el segle XIX el neolític, i la història comença abans d'ahir. Suposo que en sociologia i en ciència política existeixen consideracions similars, per a les que res del que es va fer abans del 1945 té interès.

D'aquesta manera l'«antropocentrisme» s'extrapola a d'altres camps, especialment els d'història de les ciències, i la única mesura possible del bàrbar passat és la perfecció del present.

És per això que és interessant presentar les aportacions a la ciència social en general d'uns autors del XVIII francès que recolliren les millors tradicions europees de ciència social, i que, en la divisió estàndard abans esmentada, se solen classificar sols en el camp de l'economia: els fisiòcrates.

LES TEORIES SOCIALS DELS FISIÒCRATES

convé precisar, d'entrada, aquells camps o teories en què feren aportacions importants, i que, evidentment, no es queden en el de l'economia. Per començar, la seva visió d'un procés històric de les societats donat per l'evolució de les condicions econòmiques. Implícit en aquesta aportació, hi ha un cert materialisme històric, hi ha una definició de les classes de la societat en funció dels condicionaments econòmics qualitatius i, finalment, hi ha un descobriment de la idea de progrés.

I en segon lloc, la seva visió de l'equilibri social com un equilibri dinàmic, en què tant per les interaccions individuals, com per a les que s'obtenen entre classes, la societat forma un cos vivent amb lleis pròpies (lleis que donen lloc a l'existència d'una ciència social que les esbrini).

Es podrà dir que aquestes dues visions (o teories) no les inventaren els fisiòcrates. Però de fet, foren part del que les «llums» donaren a les ciències socials, i segurament els fisiòcrates, tant com Smith, i com Turgot, a millor nivell, en feren part substancial de la seva ciència social integrada, segurament la primera que va existir amb una articulació conceptual i teoria precisa.

1. LA DETERMINACIÓ ECONÒMICA DE L'ESTRUCTURA HISTÒRICA I SOCIAL

Al segle XVIII es va fer una de les primeres propostes de filosofia de la història, la denominada teoria dels quatre estadis, que fou proposada, en la seva versió més desenvolupada, de manera independent pels autors escocesos de l'escola d'Adam Smith (Ferguson, Kames, Hutcheson) i Smith mateix, i per Turgot en els famosos discursos de la Sorbona. Aquesta teoria diu que les societats evolucionen en quatre etapes, definides per la manera com aconsegueixen la seva reproducció: societats caçadores, pastors, agricultores i comercials. A cada una d'elles els correspon una determinada organització política i jurídica, en línia amb el determinisme físic que ja havia avançat Montesquieu.

Segurament, la versió més coneguda sigui la de Smith, però en canvi, la de Turgot és, fins i tot, superior. I la de Turgot deu força a algunes aportacions que els fisiòcrates feren de manera dispersa.

La teoria política dels fisiòcrates, la manera més clàssica de despotisme il·lustrat, era la que ells en deien despotisme legal. El terme els va donar mala fama, perquè en un context amb voluntat de llibertat, el terme despotisme era contradictori. Però, tant per escrits, com per converses transcrits (i especialment una conversa de Quesnay amb el dofí, el futur Lluís XVI), el despotisme legal era, per a ells, el despotisme de les lleis, les quals eren la reflexió positiva de l'ordre natural existent en la societat. Potser en termes actuals en diríem l'imperi de la llei, sense que això comporti cap actitud despòtica.

Però aquest ordre havia de mantenir els tres principis de Locke, que també ho eren dels fisiòcrates: llibertat, propietat, seguretat. I la propietat havia d'ajudar a l'ordre natural amb els impostos. De nou, per justificar aquest fet, els fisiòcrates donaven una justificació a aquests impostos: el sobirà era copropietari de totes les terres del país, ja que era el dipositari de la sobirania de la nació (de fet, substituïnt el monarca pel poble, la revolució francesa recollí bona part d'aquestes idees). Però aquesta justificació, més retòrica que real, els va donar una mala fama afegida a l'ús del terme despotisme. I malgrat tot, l'ordre polític que proposaven era, ni més ni menys, el que existia a la majoria dels països europeus durant la segona meitat del segle XVIII.

Però aquest ordre polític, els exemples del qual es trobaven a la Xina, als Inques del Perú (el fisiòcrata argentí i heroi de la independència, Manuel Belgrano, volgué reinstaurar la dinastia del l'inca), era la culminació d'un procés històric. La descripció d'aquest procés que Quesnay i Mirabeu feren a la *Philosophie Rurale*, en què no solament es defineixen les societats i la seva base econòmica, sinó també les permanències de restes de les societats anteriors, mereix ésser reproduïda: «Aquests diferents gèneres de societat es reuniren i es confongueren ja que feia falta, per a fer una societat completa, que ella rebés en el seu si el germen i les qualitats dels gèneres primitius. L'agricultura ha fet la base, però l'alimentació del bestiar era necessària per unir les planes i les muntanyes, els fruits a les collites, els adobs al conreu. L'art ofensiu rebut per la societat, necessari per a la seguretat del territori, va dominar aviat, i pel pes de les seves forces, com per la direcció i l'ús del seu temps, es va sotmetre als poders públics, mentre que cadascú es dedicava al seu negoci particular». Els components econòmics i les seves conseqüències en les institucions polítiques d'una societat moderna són posteriorment analitzats. De totes maneres, la formulació que més tard recollí Turgot presenta les mateixes idees d'una manera més concisa, i, vist des del segle XX, més moderna.

Si com a precursors d'un materialisme històric els fisiòcrates tenen un paper petit enfront de Turgot, en canvi, com a precursors de la vessant estàtica d'una teoria social basada en condicionaments econòmics, són el punt de partida.

El seu model econòmic, el *Tableau*, parteix de tres sectors econòmics, que defineixen tres classes: propietaris, agricultors o classe productiva, i artesans i comerciants o classe estèril. Aquí, els propietaris tenen una funció econòmica, la de dirigir la despesa, fruit de la seva percepció de la reproducció neta o excedent

del sistema en forma de renda, cap als dos sectors, de manera equilibrada a fi de crear tanta capacitat productiva com poder adquisitiu.

En les versions modernes del Tableau com a Tabla *input-output*, els propietaris constitueixen també un sector econòmic, el dels serveis de lloguer, que per completar el sistema amb l'agricultura (primari) i artesans (secundari), constituïria el terciari. Però com que el servei el donaria la terra mateixa, sembla que els propietaris tenen la funció econòmica de deixar que la terra sigui posseïda per ells, el que els defineix com a classe. En qualsevol cas, no deixa d'ésser una certa violentació dels principis «clàssics» de l'economia, en què les funcions econòmiques eren productives, no merament de propietaris.

En canvi, la funció d'exercir una demanda efectiva és la continuació dels primers intents de definir un quadre d'interdependències econòmiques, feta per un mestre dels fisiòcrates, Boisguilbert, en què la classe propietària (el Beau Monde en la seva terminologia) era qui dirigia el procés de circulació econòmica exercint capacitat de compra que creava oportunitats de benefici i animava la producció en fer pujar els preus.

En tot cas, la idea social dels fisiòcrates es concretava en l'existència de tres sectors econòmics, que definien tres classes socials, els intercanvis entre les quals garantia la riquesa de la nació, i exigia la lliure actuació econòmica perquè el món s'adaptés al que era el seu ordre natural.

Dins una societat formada per aquests ordres i sectors econòmics, la llibertat tenia una funció essencial: la riquesa que es creava a l'agricultura havia d'arribar als altres sectors, i el comerç lliure era el que donava valor a les produccions agrícoles, les úniques que constituïen producte net. Amb aquesta llibertat apareixia «la màgia d'aquesta societat, en què cada un treballa per a la societat pensant que treballa per a ell mateix». Aquesta formulació de Mirabeau i Quesnay, superior i més acurada que la més coneguda de la mà invisible de Smith, té la virtut analítica d'anar insertada com a element central de la seva anàlisi social. En canvi, a Smith (on el terme mà invisible apareix una sola vegada), l'afirmació es fa en un context molt particular, el dels diferents usos del capital, a fi d'evitar que el govern dirigeixi les inversions dels particulars cap a determinats sectors: els particulars lliurement ja els dirigiran als sectors que fa falta que es desenvolupin.

Feta aquesta descripció, pot sorprendre una contradicció. Els partidaris d'un sistema de llibertat econòmica eren, alhora, defensors d'un sistema polític que en deien despotisme. Tot i les precisions que ja s'han fet respecte del seu «despotisme», tampoc aquesta contradicció és fora dels esquemes del segle XVIII: lliberals en economia, conservadors en política, podria ésser la definició de força opcions polítiques actuals i que, en general, són a la dreta. Però en el segle XVIII aquesta combinació, a més d'ésser normal, era quasi bé l'esquerra. Les idees que la revolució va aplicar, i que tenien bastant a veure amb les dels fisiòcrates, ho demostra.

2. LA SOCIETAT COM UN ORGANISME NATURAL AMB LLEIS PRÒPIES

Tot i que algunes de les idees bàsiques ja s'han presentat, la d'ordre natural social és el punt de partida de l'anàlisi anterior, i mereix ésser analitzada a part.

Mercier de la Rivière, autor d'un dels texts més coneguts de la fisiocràcia. *L'ordre natural i essencial de les societats polítiques*, serveix de guia per aquesta tasca. La seva anàlisi és més lògica que històrica, i amb unes cites podem veure les raons que avalen l'existència d'un ordre natural de la societat.

«En este primer estado, llegado los hombres a multiplicarse, fueron insuficientes las producciones gratuitas de la tierra, y en consecuencia fue preciso que la cultivasen, de donde nació la división de tierras.[...] En general, antes que una tierra pueda cultivarse es necesario [...] que cada cultivador principe adelantando a la tierra una parte de las riquezas que posee; [...] es consiguiente que nadie se moverá a hacer estos gastos sino bajo condición de quedar propietario de la tierra en que se hicieron.[...] La necesidad física de la propiedad de las tierra es la fuente de donde debemos sacar todas las instituciones sociales que constituyen el orden esencial de las sociedades.[...] De la necesidad de esta propiedad vemos nacer la de la propiedad de las cosechas; de ésta la de dividir las; de ésta, la de las convenciones o leyes de esta división; y de la necesidad de estas leyes, la de las demás instituciones para dar consistencia a estas mismas leyes, y a los derechos que de ellas resultan». El punt final d'aquestes institucions és el que s'anomena l'autoritat tutelar.

Però aquesta visió lògicohistòrica, que consagra la necessitat de la tríade llibertat-propietat-seguretat, culmina en una societat estructurada, el funcionament de la qual es regeix per l'ordre natural i essencial. Aquest ordre (social) «no es más que una rama del orden físico, y por esta razón sus caracteres son no tener nada de arbitrario, ser simple evidente e inmutable, el más ventajoso posible al cuerpo entero de la sociedad y a cada uno de sus ciudadanos».

En aquesta informació hi ha una sèrie d'afirmacions sobre la societat i sobre la ciència social que podem esbrinar separatament. El primer punt és que la construcció social és tan natural com la física. En aquest sentit, en els fisiòcrates es barrejaren dues concepcions: pel que fa al conjunt social, el cos social es veia com un cos físic, d'acord amb l'origen mèdic de Quesnay, i el cap, cos i extremitats d'aquest cos social estaven en equilibri de la mateixa manera com ho estan en un cos humà. La segona concepció, més aviat referida a aspectes econòmics, era la d'un món físic orogràfic. No calia que l'estat emmagatzemés blat, ja que de la mateixa manera que el cabal d'un riu s'autoregula mitjançant els llacs, reserves, etc. el flux de riquesa també s'autoregularà. El símil físic el reberen els fisiòcrates de Boisguilbert.

Pel que fa a la ciència social, sembla que el terme *evident* faria supèrflua tota ciència de la societat. L'ordre natural era «evident» i, com en el cas del plànol de Lewis Carrol, no calien descripcions, la realitat evident era el millor.

Però el concepte d'*evidència* dels fisiòcrates és precisament l'origen de la seva metodologia. D'origen cartesià, versió Malebranche. «Evidència» fou el primer escrit que feu Quesnay per a l'*Enciclopèdie*, i en el seu racionalisme, aquest concepte el portava més enllà. *Evidència* era una certesa tan forta que l'esperit no s'hi podia oposar, i l'única font de certesa possible a més de la fe. El coneixement de la societat «debe ser evidente, porqué no puede ser más que un conocimiento explícito de un encadenamiento evidente».

De fet, els principis evidents dels que sorgeix l'ordre social són els principis lògics que s'han esmentat: autoconservació, multiplicació humana, necessitat del conreu, de divisió de la propietat, etc. Les lleis positives no han de fer sinó plasmar el que és evident, a fi de garantir el desenvolupament natural de la societat. I l'ordre polític, més adaptat a aquesta constitució natural no serà el despòtic: el que és despòtic és l'ordre natural.

I aquest ordre necessita ésser conegut per a ésser acceptat. Els il·lustrats, els capaços de veure l'evidència, han d'instruir els que no ho són, explicant l'evidència de l'ordre.

D'aquesta relació apareix el fet que la concepció de *natural* tenia per als fisiòcrates un contingut més aviat lògic que històric, o per a fer servir un terme més clar, d'*història hipotètica* o conjetural, en termes de Smith, o història lògica (de fet, la teoria dels quatre estadis). Es podria dir que per a ells, l'ordre natural era el que naturalment havia aparegut en el decurs de la història.

La societat dels fisiòcrates, formada així per tres classes, amb una autoritat tutelar que garantia llibertat, propietat i seguretat, i que era al mateix temps l'encarregada de transformar les lleis naturals evidents en lleis positives, tenia una harmonia que, com tants altres durant els segles XVIII i XIX, volien descriure de manera similar a la que Newton havia trobat al cosmos. El newtonianisme rural del que foren acusats, segurament els va agradar, ja que, com Smith amb la Teoria dels sentiments morals, volien trobar l'ordre lògic de mecanismes complexos (el cosmos, en un cas, la societat, en els altres), a partir de pocs principis, senzills i evidents (o racionals).

Les regles perquè l'ordre natural es conservi són senzilles: pels individus, treballar per a ells mateixos, amb la qual cosa apareixerà la màgia de la societat; per al poder tutelar, transformar en lleis escrites el que és evident. Però en ambdós casos, aquesta actuació correspon també a la seva essència.

L'HERÈNCIA DE LA FISIOCRÀCIA

Aquestes visions quasi idíl·liques de la societat i del seu origen són un exemple de les teories socials del segle XVIII. Es poden comparar amb altres visions de les que s'han esmentat al principi: Montesquieu, Rousseau, Smith i Turgot i, en certs

casos, segurament pecaran d'ingènues respecte de les que han adquirit més fama. Potser això és el que ha fet que fossin (injustament) oblidades.

Però a part dels avantatges que presenten en la seva simplicitat d'exposició (que comparteixen sovint amb Smith), tenen, en alguns camps, indicis d'influències en obres posteriors que han adquirit importància fonamental.

Una visió de la història en etapes com la que desenvoluparen els fisiòcrates i recolliren autors com Smith i Turgot, és el punt de partida de l'obra de Condorcet. *Esquema d'un quadre històric dels progressos de l'esperit humà*, que podria ésser una espècie de manifest intel·lectual de la Revolució Francesa malgrat la persecució que Condorcet va patir en ella. Cal recordar que Condorcet fou col·laborador i, en certa manera, deixeble de Turgot.

El tema *harmonia*, que apareix incidentalment en les obres que comenten els fisiòcrates (en relació també a l'harmonia newtoniana), podria portar clarament a l'harmonia de Fourier, un altre oblidat per la història de la sociologia. I en aquest cas, la genealogia hauria d'analitzar els dos components de la teoria. Fourier tenia una descripció de l'evolució històrica en etapes, en que hi dominava una passió. Però en cada etapa, en cada societat, la cohesió social es creava per les forces d'atracció i repulsió newtoniana que eren les passions (que Smith, més formal, havia transformat semànticament en interessos, i que ara en diríem trets caracteriològics humans). Com que, de fet, tant Condorcet en part, com Fourier, més clarament no deixen d'ésser unes meres notes al que se suposa que és la línia principal, els fisiòcrates també queden marginats del corrent que gloriosament porta a les ciències socials actuals.

Si no foren profetes en el seu camp, l'economia, fins que Marx els redescobrí després d'un segle d'oblit (amb honoroses excepcions, com la de Tocqueville), més difícil era que fossin profetes en terra dels germans separats, com els sociòlegs o els políticòlegs. I, en canvi, si bé Montesquieu i Smith, des del que és ortodòxia del segle xx són més «moderns», els fisiòcrates tenen un univers social més complet i, en conjunt, més articulat.